

Versek és mesék várandósságról, szülésről és szülősegről

CSÓKA JUDIT és SZABÓ T. ANNA válogatásában

corvinakiado.hu

Akár terhességnek, akár áldott állapotnak nevezzük a testünkben hordozott új élet felelősségét, az bizonyos, hogy aki babát vár, viseli a gyermekvárás testi és lelki súlyát. Egy (ritkábban több) ismeretlen ember növekszik a testében, egész további életében felelősséget kell vállalnia a gyermek(ek) sorsáért, a kiszolgáltatott lényért, aki tőle és aki rajta függ, aki az anya testi-lelki része szinte, és aki hordozni-táplálni-vigasztalni való jelenlét lesz azután is, hogy megszületett – vagy éppenséggel a hiányát kell majd elviselni, mert aki anyaságra adja a fejét-testét, az vállal minden kockázatot és következményt. A viselősség és a szülés biblikusan beígért fájdalmai is ott vannak a mérlegen az öröm és a szeretet áráként vagy ellensúlyaként, és a gyermekvárás és gyermeknevelés a nők és a családok teljes életét átalakítja. Az anyasághoz az anyaság választott vagy kényszerű hiánya, a gyermek öröme vagy fájdalma egyaránt hozzátartozik. Az anyaság nemcsak az életadást jelenti, hanem az éltető bizalom közegét, ahol jó lenni, ahová jó visszatérni, és amit, ha eljön az ideje, jó lesz majd továbbadni is.

A szüléshez mindannyiunknak személyes közünk van a saját születésünk által. Tudatos emlékünknél nincs ugyan róla, mint ahogy a csecsemőkorunkról is alig, de a testünkben hordozzuk a nyomait, hat az életünkre, átsugárzik a szüleinkhez és a gyermekeinkhez való viszonyunkra, és ezen keresztül a család, sőt az egész társadalom érintett. Az, ahogy a nőekkel, a babákkal és a gyerekek-

kel bánunk, befolyásolja a jövőt, a történelmet; a kellő tisztelet, empátia és gyöngédség hiánya tragédiákhoz vezethet, személyes és társadalmi szinten egyaránt.

Nem mondhatjuk tehát, hogy a szülés pusztán a nők kijelölt életfeladata, hogy a férfiaknak nincs közük hozzá: akár bemegy az apa a szülőszobába, akár nem, akár foglalkoznak az efféle „nő-ügyekkel”, akár nem, ki kell mondanunk, hogy a születéstörténet az egyén és a család ügye egyszerre. Jelet hagy, nyoma, következménye van. Hiába lett a születés közösségi eseményből jobbra már a magánélet részévé, hiába veszett el a rejtélyessége és szüntek meg a rítusai, még mindig az emberi élet legfontosabb eseménye marad, mindennek a kezdete és forrása. Beszelnünk kell róla, nem hagyhatjuk szó nélkül a születéshez, és általa az egymáshoz való viszonyunkat. Ma, amikor a nőktől (vagy a gyerekekkel legtöbb időt töltő szülőktől) egyre többször ismét a teljes önfeladást várják el a család kedvéért, pedig ez aránytalanságot és kiegyensúlyozatlanságot, és ezzel kölcsönös boldogtalanságot eredményezhet, mindennél fontosabb lett a nők és a férfiak közti párbeszéd, egymás kölcsönös meghallgatása, támogatása, az együttérzés és a jó szándék. Az idők változnak, a szerepek alakulnak, de a felelősség egyre nagyobb.

Ez az oka annak, hogy e maga nemében magyarul eddig alighanem páratlan – mert az anyaság testiségét és a szülőség lelki nehézségét egyaránt kidomborító – antológiának az általam válogatott verses része, bár lehetett volna egy olyan bőséges szövegtankönyv, amely a női tapasztalatot csakis nők által írt versekkel mutatja meg, mégsem célzottan csak nők által írt olvasmány lett. Sőt, nem is az anyaság misztikussá magasztalása a célja, hanem a témája okán nem kizárólag az asszonyi, hanem az egyetemes emberi állapot feltérképezése, megközelítése és megértése, a születésen és a korai szülő-gyermek kapcsolaton keresztül, mégpedig a lehető legközvetlenebb módon, az érzelmeket és tapasztalatokat egyaránt priméren közvetítő lírát bemutatva. A benne

szereplő költők nők és férfiak, szülők vagy a szüleikre emlékezők, szorongók vagy boldogok, de valamennyiüket összeköti a szeretet, a rácsodálkozás és a felelősség felkavaróan szép tapasztalata, az élmény megértésének, megörökítésének és megosztásának elszántsága.

Nagy bátorságra van itt szükség, ezt tapasztalatból mondom: az anyaságról, de főleg a kisbabákról a legnehezebb írni. Alighanem ebből ered, hogy a Mária és a kisedet témát gyakran feldolgozó festészettel ellentétben a születés és szülőség kérdése nem volt evidens és kedvelt a sokáig férfiak által dominált világi költészetben, és nemcsak a szemérmesség és a testről való beszéd korlátai és nehézségei miatt, hanem azért is, mert ebben a helyzetben a legnehezebb objektívnek maradni – sőt az objektivitás éppenséggel lehetetlennek tűnik akkor, ha magunk is szülők vagyunk. A csapda a következő: vagy bevonódunk a helyzetbe és az érzelembe, és akkor a szubjektivitás érzelmességét kockáztatjuk, ami árthat a versnek, vagy pedig kívülállók maradunk, akkor viszont érdektelen vagy vértelen lesz, amit írunk, mert hiányzik a szövegünkől a tét: az égetően fontos személyes viszony, ami írásra készlet.

És vajon van-e előttünk elég példa, amit friss szülői örömeinkben elolvashatunk? Amihez segítségért fordulhatunk kétségeinkben vagy magányunkban, vagy éppen hiányunkat megértendő, és amit lapozgathat az is, aki nem megtapasztalni, csak megérteni szeretné, hogy mit él át belülről egy anya. Ez a válogatás ebben szeretne segíteni – megvallom, még engem is meglepett, hogy milyen sok erős és direkt vers született ebben a témában, amióta az utolsó anyaságról szóló antológiák megjelentek, és hogy bizony a szülőség szorongásait nemcsak a nők, hanem a férfiak is megszenvedik, és örömeit ugyanúgy átélik, a ringatástól a közös játékig.

Igencsak személyes válogatás ez a kötet, már csak azért is, mert minden illendőséget és szokásrendet felrúgva saját versemet is beválogattam, és a fordítások nagy részét is magam készítettem

frissen az antológia számára, felfigyelvén az első minőségi *Költő-nők antológiáját* 1947-ben összeállító Török Sophie szavaira, aki először mondja ki, hogy a nagy klasszikus költő-műfordítóink nem kedvelték a női alkotókat és témákat, és „igen szórványosan fordítanak költőnők műveiből” – meg is számolja, hogy ez antológiánként alig néhány verset jelent. (Épp ezért roppant érdekes például a női témákat amúgy is gyakran feldolgozó Arany János anyaságról szóló fordítása ebben a könyvben, amit alighanem a lányának készített esküvői ajándékba.) A bevallott személyesség szűrőjén kísérletképpen engedtem át most ezeket a külföldi verseket – ám az én válogatásom és értelmezésem is csak egy olvasat.)

Azért döntöttem úgy, hogy nem húzódok árnyékba, mert éppen az első fiam születésekor értettem meg, hogy ahol életbe vágó dolgok forognak kockán, ott illemtudással nem sokra megy az ember. A szülőszobában lett világos az ilyen erők igazi természete. Totális, animális, elsöprően érzéki, mégis metafizikai élmény a szülés, vér és öröm, lelkek és testek lemeztelenedése, küzdelmes párbeszéde élet és halál mezsgyéjén, ahol szembenézünk a legnagyobb félelemmel és a legfényesebb szentséggel. Amikor a szelíd szeméremdombból egyszerre vad vulkán válik, amikor a testi-lelki kontrakciókkal elszabadul az energia, és minden rejtett megmutatkozik, nincs helye semmilyen gyengeségnek és háttérbe húzódnak. Ez testi-lelki munka. Kitör belőlünk az élet, és mi akarjuk és hagyjuk egyszerre.

A nőket azonban egytől egyig szeméremre nevelték a történelemben, bájos finomkodásra és elhallgatásra – úgy is mondhatnánk: hazugságra. Amíg a női nemnek titkolnia kellett, akár maga elől is, a szüléshez szükséges belső vadságot és energiát, amely a legszelídebb nőben is ott van, akár szült, akár nem, addig esélye sem volt az önmeghatározásra, addig kénytelen volt végignézni, hogy a férfiak határozzák meg („Oh lány, ki vagy te? nem tudod magad sem; / Hadd mondjam én meg, hogy ki és mi

vagy” – írja a szerelmes Petőfi), vagy éppen férfiak beszéljenek a nevében (elég a férfiköltők által írt „női dal” többszázados hagyományára gondolni, vagy akár arra, hogy a magyar irodalom első testileg is szabad szerző-asszonya nem más, mint a férfi által teremtett Psyché.)

A születés a nemiség része, ezért volt évezredekken át tabu beszélni róla nyilvánosan, és a magas irodalmi térbe sem kerülhetett be – a férfiak többsége (Kazinczy Ferenc az egyik gyönyörű kivétel) többnyire távol tartotta magát az eseménytől, de még a témától is, a nőknek pedig, ha írtak, a tizenkilencedig század közepéig alkalmazkodniuk kellett az irodalmi hagyományhoz, és nem illett beszélniük az anyaságukról, vagy ha igen, kizárólag szuperlatívuszokban; még a nyíltságáról híres Szendrey Júlia is kizárólag az idilli részéről publikálhatott, a „gyümölcstől törjék bár az ág” terhet és fájdalmát csak az asztalfióknak írhatta meg. Kaffka Margit volt az első nő a magyar irodalomban, akit elfogadtak „asszony létére ember”-nek (ezt a kitévelt most akkor inkább nem kommentálnám), de ő éppen ezért nem akart „asszonyköltő” lenni, bár aztán mégis bátran publikált a témában örömteli verseket és gyötrődő szövegeket egyaránt (különösen modern az *Örökkön a mérlegen* című verse).

Csak az eggyel előttem járó nemzedék asszonyainak volt bátorsága ahhoz a második világháború után, hogy erről a titokról, és vele a saját testéről, nyilvánosan is beszéljen, hogy a maga cukrozatlan valóságában megmutassa azt a gyönyörű és nehéz lelki, szellemi és fizikai folyamatot, amit az anyaságra való felkészülés, majd utána a szülés és a kisgyerekes élet jelent. Az annyiszor megalázott vagy felmagasztalt, a vagy tisztátalannak vagy szűzinek, de testileg és szellemileg egyenrangúnak soha nem tekintett nő végre kiszabadulhatott irodalmi némaságából, levehette a rá kényszerített titokzatosság fojtó fátylait, és hatásosan rákérdezhetett a „jó mulatság” egyenlő „férfimunka” imperatívuszára. A könyvtárak után már a szülőszobákban is (hogy folytassam a Vörösmarty-

parafrázist) „egy újabb szellem kezd felküzdeni, / Egy új irány tör át a lelkeken”: az, hogy itt az ideje szembenézni magunkkal és egymással, és kimondani szabadon mindent, hogy az együttélés ne folyamatos küzdelem, hanem egymást támogató közösség legyen. Ha a test csak hatalmi eszköz, az ágy örökös harctér marad, és egy ilyen helyzet csak szenvedést szülhet, örömet soha.

Az előttem járók tündöklő merészségére gondoltam, amikor az első fiam születésekor bevittem a jegyzetfüzetemet a szülőszobába. Egész felnőtt életemben a születésnek erre az ünnepére készültem, és arra számítottam, hogy valamit feljegyezhetek ott helyben is az új tapasztalásról, a nagy beavatásról, hiszen költői kötelességem, hogy elemi élményekről adjak hírt. Olvastam már addigra néhány átélésből megírt nagy magyar verset a szülésről (Takács Zsuzsát, Balla Zsófiát, Beney Zsuzsát), és rögtön olvasás után azt terveztem és reméltem, hogy én is hozzátehetem majd a magamét a friss szülésélmény hevében. Nem naivitásból hittem, hogy képes leszek szülés közben, a fájdalom szüneteiben írni. Szabó Lőrinc példája állt előttem, aki a maga másféle, de hasonlóan erős fájdalmát, a halálközeli élményét: hosszan tartó szívrohamát is képes volt a történet közben lejegyezni, hogy ha túléli, verset írhasson belőle. „Azért írok, mert nyomot akarok hagyni erről az éjszakáról” – mondja, és pontosságukban is költői képekkel írja körül a testi érzeteket. Én is ezt szerettem volna: nyomot hagyni a pillanatról, hogy később a reflexió által eljuthassak az objektívnek remélt megértésig.

Hogy sikerült-e nekem is jegyzetelnem? Aki szült már, sejtheti a választ: dehogy sikerült. Nem is csak a fájdalom hullámmászásának elsöprő hevessége miatt voltam képtelen az írásra, hanem inkább azért, mert hiába tudtam az eszemmel, igazából mégsem számoltam vele eléggé, hogy a szülés születés is egyben, és az érzés nemcsak az anyáé, hanem a gyermeké is. Egymásra kell hangolódniuk, mert a fájdalom és a kínlás is közös. Tökéletes koncentrációt és teljes odaadást igényel, amiből nem lehet

hátralépni, lehetetlen kivonódni: nincs tükrözés, nincs hely reflexióra, itt a teremtő és teremtettség összeér és egymásba olvad. Ez is olyasféle munka, mint az alkotás, ugyanúgy egy belső sugallatra kell hallgatnia, mint amikor egy igazi mű születik – azzal a különbséggel, hogy nem egy történet végét, hanem egy élet kezdetét jelenti. Jegyzetelés híján is rögzítettem, azután sokáig csak vártam a versre. A megírást nem lehetett erőltetni, hiába is próbálkoztam. Éppen kilenc hónapig hordtam magamban a szülésről szóló szöveget, amíg minden előjel nélkül és viharos gyorsasággal napvilágra jött. Szülni és írni egyszerre nem lehet, de írni a szülésről és megszülni egy írást igen.

Az írás mint szülés közismert motívumával gyakran találkozunk a költészet történetében, rengeteg férfi alkotó is élt a szóképpel – és ez a metafora szerencsés módon lehetőséget ad a nemek közti átjárásra. Ez a megközelítés, az alkotás vajúdként való felfogása nem kivont pennával ront neki a legyűrendő-megtermékenyítendő anyagnak, hanem a befogadásra váró ihletet, a szellemi fogantatást ugyanolyan fontosnak tartja, mint a kihordás és a szülés aktív munkáját. Ebben a kontextusban az, aki fogan, nem passzív, nem csupán kívülről megtermékenyített, parancsra termő méh (matrix), hanem egyenrangú fél, tevékeny létrehozó. Ez azért fontos, mert Arisztotelésztől kezdve élt a nő testi, vagyis valójában másodlagos mivoltának a hangsúlyozása, a mater-materia, vagyis az anya-anyag megfeleltetése: „A nő mindig az anyagot adja, a férfi pedig azt, ami ennek formát ad... , míg a test a nőtől ered, a lelket a férfi adja” – írta az antik filozófus. Ha viszont egy alkotóművész, legyen bármilyen nemű, képes átélni és megmutatni a szellemi gyermekét létrehozó szülési fájdalmakat, akkor van esély fájdalom és öröm, szülés és megszületés közösségére, egymás megértésére, a nemek közti párbeszédre; és akkor a nőiség, amelyet olyan sokáig könyveltek el és írtak le zárt, szűk, titokzatos és érthetetlen világgént, mégsem olyan rejtélyes és megközelíthetetlen, mint azt láttatni szerették volna azok, akik

makacsul ragaszkodtak a külső nézőpont kényelméhez, és párbeszéd híján a kinyilatkoztatáshoz.

És megfordítva a kérdést: vajon mennyit írtak erről az érzésről a nőnemű költők, akik a valódi szülés fizikalitását is megtapasztalhatták, a mindent kockára tevő elszántságot és a testi gyötrelmem életveszedelmét? Szólhattak-e aktívan erről a cselekedetről anélkül, hogy megtörjék a testiség kibeszélésének a tabuját? Lehetek-e a nők egyebek, mint múzsák, lehetek-e tetteges pennahasználók a hódító férfiak korában? Egészen a tizenkilencedik századig aligha. A nőket szűk házi körbe szorító hatalmi írásközül csak az egyik Gyulai Pál híres kirohanása a tizenkilencedik század derekán, miszerint a „nők körét és pályáját nem a férfiónkény vagy puszta konvenció szabta meg, hanem a természet rendje és a társadalom szüksége! A nőnek korlátolt helyzeténél fogva csak pár gyöngédebb húr állhat rendelkezése alatt, mi nem ad nagyobb szerű költészetet”, és a vasszigorú ítész ezért „helyzeténél, hajlamainál, kedélyénél fogva” kizárólag gyerekeknek és kamaszlányoknak szóló meséket és novellákat vár el a nőíróktól. De lehet-e a szülés küzdelméről, véres munkájáról „gyöngédebb húrokon” beszélni? Vagy akár a test egyéb megpróbáltatásairól? Nem csoda, hogy Gyulai sógornője, Szendrey Júlia csak az örömteli, bájos, gyerekeket éltető verseit jelentethette meg az időben, a keserűbb szavakat titokban, magának írta csak.

Azt gondolná az ember, hogy ha a nőket az anyaság körébe szorítják, akkor ez a kezdetektől fő témája lesz a költészetüknek – de távolról sem ez a helyzet, még az európai népköltészetben sem. Átnéztem jó pár régi versantológiát, amelyek tartalmazznak nőnemű szerzőket is a reneszánsztól fogva, de nem leltem nyomát ilyen tendenciáknak – bár alighanem a tizenkilencedik században divatos női lapok oldalait is rendre át kellett volna böngészniem, akkor talán-talán picit többre jutottam volna legalább az áldott állapot témakörében, bár, gyanítom, a minőség rovására. A testiség (ön)ábrázolásának tilalmát, a tisztátalannak számító test tabuját

sokáig nem törték át a nők, versben legalábbis – őket csak ábrázolni lehetett, ők nem ábrázolhatták önmagukat. (Ahogy jó ideig a festészetben sem, hiszen nőknek nem volt módjuk anatómiát tanulni.) Rengeteg önsajnálatot, panaszt, lelki gyötrelmet találni ezekben a régi versekben, de mind áttételesen és elvontan, antik vagy vallási metaforákon átszűrve – a korabeli nőknek egyszerűen nem volt hozzá nyelvük, hogy a fizikalitást a lírában ábrázolni tudják. A háborúról és az ölésről lehetett nyíltan szólni, a szeretkezésről és a szülésről soha.

Az egyik legkorábbi fennmaradt női vers írója, Ládonyi Sára a 16. században a vajúdás szót, bár volt gyermeke, nem a szülésre, hanem a bajlódásra, a világi nehézségekre érti „kín volt ez világban vajódnom”. Az első nagy magyar költőnő, a tizenhetedik századi Petróczi Kata Szidónia tizenegy gyereket szült ugyan (közülük hat lány érte meg a felnőttkort), az anyaság témája mégsem jelenik meg a költészetében. A korabeli asszonyoknak – és nem csak a gyerekhalandóság miatt – nem sok okuk volt a vidámságra, Petróczi kortársa, Révay Erzsébet a 17. század végén életét egybevetve „többnyire siralmat” lát, Bethlen Kata a 18. század elején így ír: „Házi ellensége a test, / ő keserűt édessel fest”, kortársa, Esterházy Magdolna is azt mondja, „de már elhervadok, mert bú lánya vagyok”, sőt, a herbárium-fordító Zay Anna is, aki végre a saját fia számára ír pietista imakönyvet (1721), azt a címet adja neki, hogy *Nyomorúság oskolája*; a csodagyereknek számító, nagy hírű költőcsillag pedig, a mindig lanttal ábrázolt Dukai Takács Judit is (akihez Berzsenyi gyűjtő hangú feminista verset írt a nőnevelés szükségességéről – „De hát csak erre” [vagyis csak házimunkára] vagynak-é teremtve / Azok, kik embert szülnek és nevelnek?”) a versírás feladására kényszerült a gyermekei születése utáni prózai hétköznapiokban.

A nemesasszonyok költészetének témája sokáig párhuzamos azzal, amit a parasztasszonyok történeteiről szóló könyvek elbeszélnek: a szomorúság kimondása (paraszti témában ilyen remek

Nagy Olga *Asszonyok könyve* című gyűjteménye, vagy Győri Klára *Kiszáradt az én örömem zöld fája* című önéletírása). A női sorsban mindig összeért a születés öröme a gyásszal, az utódok világrahozatala és a siratás szüksége. A bábamesterség magyarországi történetének kutatója, Deáky Zita írja *A bába a magyarországi népi társadalomban* című könyvében, hogy a „bába nemcsak a bölcsőnél állt és készítette az első fürösztővizet, hanem ott volt a haladokló mellett is, és gyakran ő mosdatta meg utoljára a halottat is. Segíteni próbált a meddőnek, hogy termékeny legyen a méhe, máskor magzatot hajtott, megint máskor ő temette a halva született csecsemőt. A közösségben a bába volt az egyetlen, akinek a kezében megfért egymás mellett az élet és a halál, a tisztaság és tisztátalanság (...)”. Ha ma már el is különült a két szakma, az asszonyok ugyanúgy szembesülnek a gyerekvárás kapcsán a meddőséggel és a szülés-születés kockázatos voltával, ezért vettem be az antológiába a gyászt és a halált. A Mária-téma is ezért fontos itt, hiszen az anyaság külső vagy belső parancsát elfogadó nő mindig szembesül azzal, hogy halandót hoz a világra; reformátusként én is csak az első gyermekemet várva értettem meg, mekkora szükségük van a nőknek egy női jelenléttel, segítő isteni alakokkal való belső párbeszédre.

Lónyai Erzsébet, azaz Psyché végre egy izgalmasan szókimondó hang a magyar régiségben – persze őt Weöres Sándor írta bele a nőtörténelembe. A tizennyolcadik és tizenkilencedik század fordulójára pozícionált versíró regényalakot korabeli költőnőkről mintázta Weöres, aki a *Három veréb hat szemmel* című antológiájában a magyar irodalom elfeledett kincseit és elásott témáit fedezi fel újra. Ő hívja fel a figyelmet például az alighanem első fennmaradt, tizenhatodik századi bölcsődalra, amit nem más írt, mint Bornemisza Péter (*Énekecske gyermekek rengetésére*), mégpedig Balassi Bálint édesanyja, Sulyok Anna számára – érdekes belegondolni, miért is lehetett nagy költő a versekkel ringatott gyermekből –, de ez a vallási témájú, bonyolult dal elég távol van

a női bölcsődalok közvetlen hangjától. Ugyancsak Weöres hívja fel a figyelmet a *Szülő asszony kiáltása* című versre, melyet egy tizennyolcadik századi pap írt a nők nevében, nyilván a női olvasók használatára, és kortársának, Gvadányi Józsefnek a Rontó Pál születését is előadó komikus eposzára, amely az apa nagy örömről is beszél fia születésekor. A bölcsődalok és az apaversek jelen antológiának is részei, hiszen a szülő magyarul szerencsés módon mindkét nemet jelöli.

A tizenkilencedik század közepén jelentkező előzmények után (itt Szendrey Júlia és Majtényi Flóra jól dokumentált gyerekközpontúságát érdemes kiemelni) Várnai Zsenitől, azaz a huszadik század elejétől kezdődik az anyaság igazi világi kultusza a költészetben, amely ma az anyák napi virágos versdömpingben, a gyakran túlsorduló pátoszú dicshimnuszokban és bársonnyal borított ajándékkönyvecskékben kulminál minden évben. A huszadik század tele van férfiak által írt anyaversekkel, himnikus hálával és az öreg(edő) asszony hűtlen elhagyása miatti lelkifurdalásban való elmerülésben (majdnem azt írtam: lubickolásban) – jó példa erre az általam is forrásul használt, *Termő ékes ág* című 1974-es remek anyaságvers-gyűjtemény, amelyet Domokos Mátyás állított össze, és amely Zelk Zoltán *Anyá* című versével reflektál is arra a kérdésre, hogy „ki szép, ki víg, ki fiatal / az anya nem lehet. // Az anya kicsiny és öreg, / gondoltam, hittem én, // és mindig, mindig szomorú, / és kendőt hord fején”. Ezeket a régi anyákat nem önértékkön mérték, hanem úgy tekintették, hogy az életüknek egyedül a költő-fiúk megszülése ad értelmet (Ady: „Csak azért volt ő olyan szép, / Hogy ő engem megteremjen”).

Szerencsére (vagyis: remélhetőleg) változnak az idők, az irodalmi megjelenítés egyoldalúsága a múlté, és már nem érvényes Török Sophie egy emberöltővel korábbi kétségbeesett megállapítása, miszerint a nő „mint kitaszított kaszt a kasztok között, kényszerből beszél saját magáról, mert ezt senki más el nem mondhatja helyette”. A huszadik, és főleg a huszonegyedik század végre tele

van kevésbé bársonyos, kicsit sem udvarias, az álszemérmel elutasító női versekkel, amelyek a fogantatástól a gyászig felméri a családi életet – nem szeretettelenül, csak a lehetőségekhez mértén tárgyilagosan.

Végezetül álljon itt a korábban már említetteken kívül ízelítőül néhány könyv is köszönetképpen, ezek hasznomra voltak az antológia összeállítása során, akár a gyűjtésben, akár a háttérolvasmány szerepében. Elsősorban volt egyetemi tanárom, S. Sárdi Margit két antológiáját emelném ki (*Magyar költők antológiája* [1997], és a lánya emlékének ajánlott *Magyar nőköltők a XVI. századtól a XIX. századig* című dátumozatlan gyűjteményt), Fábri Anna *Anyaság* című antológiáját (ebben különösen érdekes a népköltészeti rész, én ezt a gyűjtési lehetőséget most kihagytam), és a viszonylag frissebbek közül a Havas Judit válogatta verslemez könyvecskéjét (beszédes címe: *Lányod vagyok, hajolj le hozzám*, [2006]). Haszonnal forgattam még többek közt Kaari Utrio *Éva lányai*, Thomas Laqueur *A testet öltött nem* című könyveit, Elizabeth Badinter *A szerető anya* című munkáját, amely az anyai érzés természetességére kérdez rá felzaklató adatokat felvonultatva; a magyar szerzők közül pedig a két legátfogóbb és legszebb kiállítású könyv számomra most Deáky Zita és Krász Lilla *Minden dolgok kezdete – A születés kultúrtörténete Magyarországon, XVI–XX. század* című könyve volt 2005-ből, és ehhez kapcsolódóan Deáky Zitától a *Jó kis fiúk és leánykák – A kisgyermekkor történeti néprajza Magyarországon* (2011) című izgalmas olvasmány.

Fontosnak tartom még megjegyezni, hogy sem az itt összegyűjtött magyar versek, sem a fordításokkal nem törekedhettem a teljességre a témában, a gyűjtést a személyes preferenciákon és a saját láthatárom jelenlegi korlátain túl időnként a szerzői beleegyezések hiánya vagy a jogutódok elérésének nehézsége is korlátozta. Szívből remélem, hogy ez a kettős antológia is bő ihletforrásul szolgál majd az érdeklődőknek, és hogy ennek nyomán az olva-

sók elkezdik majd összegyűjteni, bemutatni vagy egymásnak elküldeni a hiánypótló verseket és meséket a témában, hiszen nagy szükségünk van az obligátnál háláadó, szép vagy túlcsonduló anyák napi versek mellett (vagy néha: helyett) ezekre a szülni és élni segítő, szinte már mágikus hatású szövegekre, amelyek újra meg újra elindítják a párok és rokonok közti párbeszédet, és segíthetik a szülőket az önismeretben, a gyermekeket pedig a szülők érzéseinek megismerésében.

Előszó

CSÓKA JUDIT

Amikor Király Levente felhívott, és elmondta, hogy készülne egy válogatás, aminek a témája a várandósság és születés lenne, ugyancsak zavarba jöttem. Én ugyanis soha nem voltam várandós, és ennél fogva nem is hoztam a világra senkit. Másfelől azonban nagyon örültem, hiszen a téma gyönyörű, magával ragadó, mert az élet keletkezése csoda. Talán az sem volt véletlen, hogy amikor Leventével erről beszélgettünk, akkoriban tudtuk meg Csóka Pistával, hogy Petra, aki, amikor 23 évvel ezelőtt egy család lettünk, éppen az első osztályt kezdte az általános iskolában, áldott állapotba került. Hihetetlen örömet jelentett számunkra a hír. Közről végigkísérhettük a várandós időszakot, kaptunk egy kis szeletet a vajúdás szakaszából, és amikor Kende megszületett, még nem volt egynapos, amikor a kezünkbe foghattuk.

Levente arra kért, keressek a témához kapcsolódó meséket. Ez újabb nehézséget jelentett, mert az általam ismert mesékben a várandósság időszaka, illetve a szülés folyamata nincs leírva. Általában arról szólnak a történetek, hogy az amúgy boldog házasságból már csak a gyermek hiányzik, de az sehogyan sem születik meg. Majd történik egy (gyakran álombeli) találkozás, valamilyen felsőbb hatalommal, és világra jön a gyermek, aki, amikor felnő, hőstetteket visz végbe. Ezért arra gondoltam, hogy nem a nagy, nyugati, hanem a kisebb, nálunk kevésbé ismert népek meséi között kellene keresgélnem, vajon hogyan regélnek ők erről az időszakról.

Így találtam rá *A világ keletkezése* című kambodzsai mesére. Több értelme is lehet számunkra a szövegnek. Egyrészt a világ és a benne létező dolgok keletkezésének a története, másrészt az emberek születésének története. Minden megszületett ember egy külön világ, a maga felépítésével, történetével, gondolataival, érzéseivel. *Az égből jött lány* című szeneka indián mese is hasonló gondolatokat fogalmaz meg. A lány az égből, egy felső világból érkezik, mert valaki onnan *kilöki*. Vízbe kerül, hiszen a földön még nem volt más, csak víz. Azért, hogy ne fulladjon meg, „egyik víziállat a másik után hordozta a lányt”. Továbbgondolva a mesei képet, eszünkbe juthat a méhen belüli fejlődés, hiszen a magzat-vízben fejlődik alakváltozásokon keresztül a baba. Amikor a lány megveti a lábát a földön, és kunyhója is van, akkor vízen érkezik hozzá két fiúcska, Tűz és Rügyecske. Az ő feladatuk befejezni a világ teremtését, hogy a világ olyan hely legyen, ami se nem túl jó, se nem túl rossz.

A busman mesében már tényszerű leírást kaphatunk a szülésről. Bár a szülő nőt körülvevő emberek nem értik, mi történik, először úgy gondolják, hogy aki egy ugyanolyan tud a testéből létrehozni, csak kisebb formában, mint ő maga, az boszorkány. Azonban az étel, amit adtak neki, megerősíti az asszonyt, ahelyett, hogy megölné. A kicsi ember is erősebbé válik, az asszonyok pedig megtapogatták a kicsit, és megszeretik. A mese finoman utal arra is, hogy a szeretetet a kisbaba iránt nem azonnali, először meg kell ismerni.

A *Fehérlófia* című magyar népmese is belekerült a válogatásba. Ebben a mesében az anya 14 esztendőn keresztül szoptatja a gyermekét, mire az annyira megerősödik, hogy kimehet a világba. Másképp születéstörténet ez a mese, mint az előzőek, hiszen a gyermek már különálló ember, de még nem elég erős. Szüksége van az anyja táplálására, hogy valóban elindulhasson a világba. Fehérlófia eljut az alvilágba is, ahonnan újra meg kell születnie, most már egy griffmadár segítségével. Ez jelképezheti számunk-

ra azokat az élethelyzeteket, amikor elfáradunk a küzdelemben, a sárkányokkal való harcokban. A mélység különleges hely, mert itt rátalálhatunk a lelkünkre. A mélységből való felemelkedést a lélek (a mesében a griffmadár) szárnyain tehetjük meg. Fehérlófiát a mese kezdetén az anyja testileg táplálta, az alvilágból való felemelkedéshez, az újjászületéshez neki kell táplálnia a madarat, hogy legyen ereje. A saját lelkünk táplálása nélkül nem tudunk megújulni.

A *gazellaünő* című indiai mesében arról olvashatunk, hogy vajon mi történik akkor, ha egy apáca esik teherbe? Hogyan reagálnak rá a rend tagjai, mit tesz az előljáró? A legfőbb mondanivalója a történetnek, hogy nem biztos, hogy az a valóság, amit elsőre látunk. Az igazság sokszor bonyolultabb, mint hinnénk. Fontos rész a mesében az is, hogy mit tesz egy igazi vezető. Áldozatot vállal azért, hogy megmentse azokat, akik uralkodójuknak ismerik el.

A *kovács lánya* című magyar legendamese Luzsi Margó átdolgozásában gyönyörű karácsonyi történet. A gyermek születése fényt hoz a sötét éjszakába, ölelésre mozdítja a béna karokat. A *kicsi dió* című mese pedig arról is szól, hogyan lehet az ördögtől megszabadulni, akinek szorultságában eladta a még meg nem született gyermekét a szegény ember.

A *halott asszony gyermeke* című új-caledóniai mese a méhen belüli fejlődést írja le, gyönyörű képekben. A kisfiút a halott asszony tanítgatja, hogyan éljen majd a világban az emberek között. Amikor a gyermek elérkezik a megfelelő korba, rátalál az apjára, de az anyának el kell engednie a fiát. A halál és az élet körforgásáról, ritmusáról szól ez a szép történet.

Kutoyisz története az egy csepp bivalyvérből született fiúról szól. Egy kondér forró vízben kapja meg a testét, és amikor az öregek belenéznek az edénybe, eltűnik a víz meg a nyílvevessző, s egy kisfiú nevet rá Szarvasszívra. A gyermek gyorsan felnő, erős és bátor harcosná lesz, aki megszabadítja a szüleit Keselyűkarom hatalmá-

ból. Momotaró története a japán mesében hasonló ehhez. Vízen érkezik, és egy őszibarackból pattan ki. Hőssé válik, mert megszabadítja az ördögöktől az országát.

A gyermek fogantatása és születése a mesékben és az életben is az új élet kezdete. Minden megváltozik, nemcsak átmenetileg, hanem végérvényesen, amikor egy kisbaba megszületik. Az új élet értelmet ad a szülők életének, reményt ad a nagyszülőknek, a közelebbi és távolabbi rokonoknak a családban, de fontos részesei ennek az örömnak a barátok és az ismerősök is. Amikor ezeket a sorokat írom, éppen a temetőbe készülünk, megemlékezni kedves halottainkról, mert mindenszentek ünnepe van, de Kendéről is érkezett ma kép a telefonomra, aki napról napra szebb, erősebb kisbaba. Élet és halál örökös körforgásában élünk, ami arról is szól, hogy a bánat elmúlik, és az öröm lép a helyébe. Aki elolvassa ennek a kötetnek a meséit, igazat ad majd nekem.

Csóka Judit

